

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Õppekava: kasvatusteadused

Karin Viljus

**TEISMELISTE VÄÄRTUSTE KUJUNDAMINE: ÕPETAJATE, HUVIJUHTIDE JA
NOORSOOTÖÖTAJATE TEGEVUS NING 9. KLASSI ÕPILASTE ARVAMUS
SELLEST PÕLVA MAAKONNA NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja: filosoofiadoktor Anni Tamm

Tartu 2017

Resümee

Pealkiri: Teismeliste väärtuste kujundamine: õpetajate, huvijuhtide ja noorsootöötajate tegevus ning 9. klassi õpilaste arvamus sellest Põlva maakonna näitel.

Käesolev magistr töö uuris Põlvamaa 9 huvijuhi, 12 noorsootöötaja, 21 eesti keele ja kirjanduse õpetaja, 23 matemaatikaõpetaja kasvatusväärtusi ja väärtuskasvatustegevusi ning 125 Põlvamaa 9. klassi õpilase väärtuseelistusi ja arvamust koolis ja avatud noortekeskuses toimuvast väärtuskasvatusest. Andmeid koguti ankeediga, kus mõõteinstrumentina kasutati Schwartzi Väärtuste Portreeküsimustikku, millele lisati avatud ja valikvastustega küsimused.

Uuringu tulemused näitasid, et noorukid tajuvad peamiselt teistele orienteeritud väärtuste kujundamist, mida ka õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad endi sõnul kõige enam teismelistes kujundavad. Kõige rohkem tajuvad 9. klassi õpilased väärtuste kujundamist läbi kooli õppetööväliste ühistegevuste ja -ürituste ning kõige vähem matemaatikatundides osaledes.

Märksõnad: *Schwartzi väärtused, PVQ, teismelised, väärtuste kujundamine, õpetajate, huvijuhtide ja noorsootöötajate tegevus*

Abstract

Title: Shaping the values of adolescents: the activities of teachers, leisure time managers and youth workers as well as opinion of 9th-grade students on the Põlva county.

The study examined the socialization values of 9 leisure time managers, 12 youth workers, 21 Estonian language and literature teachers, 23 maths teachers and their activities towards shaping the desired values in students in the schools of Põlva county. In addition, the value preferences and opinions on grownups' value education of 125 9th-grade students were researched. The data were collected with the Portrait Values Questionnaire and some additional open and multiple-choice questions.

The results showed that adolescents in this study perceived that adults mainly shape the other-focused values in them. According to the teachers, youth workers and school leisure time managers, the other-focused values are indeed the most important socialization values. The 9th-grade students perceived that value education mainly occurs through school's leisure time activities and events. Taking part in mathematics lessons was considered to contribute the least.

Keywords: Schwartz' values, PVQ, adolescents, shape the values, the activities of teachers, leisure time managers and youth workers

Sisukord

Resümee	2
Abstract	3
Sisukord.....	4
Sissejuhatus	5
1. Väärtused.....	6
1.1 Väärtuste mõiste teoreetiliste allikate põhjal.....	6
1.2 Schwartzi teooria.....	6
1.3 Väärtuste kujunemine	9
1.4 Väärtuste kujundamine koolis	10
1.5 Noorsootöö ja väärtused	12
1.6 Käesolev uurimus	13
2. Metoodika.....	14
2.1 Valim	14
2.2 Mõõtevahendid	14
2.3 Protseduur	15
2.4 Andmeanalüüs	16
3. Uurimistulemused	18
3.1 Õpetajate, huvijuhtide ja noorsootöötajate kasvatusväärtused ja teismeliste väärtuseelistused Schwartzi järgi.....	18
3.2 Teismeliste väärtuste kujundamine	19
3.3 Väärtuskasvatuse tajumine koolis ja avatud noortekeskuses	21
4. Arutelu ja järeldused	23
4.1 Täiskasvanute kasvatusväärtuste ja teismeliste väärtuste erinevused ja sarnasused	23
4.2 Väärtuskasvatuse erinevused ja sarnasused koolikeskkonnas ja noorsootöös	25
4.3 Kokkuvõte	27
4.4 Piirangud ja soovitus edaspidiseks	27
5. Tänusõnad	29
6. Autorsuse kinnitus.....	30
7. Kasutatud kirjandus.....	31
8. Lisad	35
LISA 1	35
LISA 2.....	36

Sissejuhatus

Väärtused on abstraktsed mõisted või veendumused, mis väljendavad seda, mida inimene vaimselt tähtsaks peab (Schwartz, 1992). Ka Kuurme (2011) toob välja, et väärtuste loomus on mittemateriaalne ja nad kujunevad inimteadvuse omadusest luua kogetu pinnal tähendusi. Lisaks märgib ta, et väärtused on inimkonna vaimne kapital, kultuurilise arengu saavutus ning ühiskondi koos ja alal hoidev jõud (Kuurme, 2011).

Väärtused on inimese elu lahutamatu osa ning väärtusvalikutest lähtudes kujundatakse oma elutee (Veisson & Kuurme, 2014). Väärtuste omandamine ja väärtussüsteemi väljakujunemine toimub pikaajalise teadvustamata automaatse protsessi tulemusena (Tulviste & Tamm, 2015). Nii Jung (2013) kui Tulviste ja Tamm (2015) rõhutavad, et väärtussüsteemi väljakujunemine toimub põhiliselt murdeeas, mil Daniel et al. (2012) järgi toimuvad mitmed füüsilised, kognitiivsed, sotsiaalsed ja emotsionaalsed muutused. Paciello et al. (2013, viidatud Hardy & Carlo, 2011) toob välja, et noorukiiga on oluline periood abstraktse mõtlemise oskuste arendamisel ning ka väärtuste õpetamiseks (Barni, Ranieri, Scabini, & Rosnati, 2011). See arenguperiood on identiteedi kujunemise aeg, mille jooksul teismelised uurivad mitmeid erinevaid väärtusi, et pühenduda lõpuks nendele väärtustele, mis sobivad nende individuaalse identiteediga (Daniel et al., 2012). Ka Döring ja Hillbrink (2015) märgivad, et noorukieas kujunevad välja elus oluliseks peetavad väärtused.

Teismeliste väärtusi mõjutavad oluliselt igapäevakogemused (Döring & Hillbrink, 2015) ja nad veedavad suurema osa oma ajast väljaspool kodu (Vanem, 2014), peamiselt koolis. Seetõttu on kodu kõrval üheks oluliseks noorte väärtuste kujundamise kohaks just kool ja pärast kooli erinevad huvi- ja vabaaja tegevusi võimaldavad asutused. Veisson ja Kuurme (2014) nendivad, et ajavahemikus 1998–2006 on eestlaste väärtushinnangud märkimisväärselt muutunud: tõusnud on konkurentsi ja edu väärtustamine ning naudingut pakkuvatest kogemustest huvitumine, millega kaasneb raha väärtustamine. Nad lisavad, et ühiskonnas toimuv jõuab ka kasvatusinstitutsioonidesse.

Väärtusi on uuritud juba 1920. aastast alates (Holden, 1995), kuid teismelistega seotud uurimused (Aavik & Aavik, 2012; Barni et al., 2011; Benish-Weisman, Levy, & Knafo, 2013; Rämmer, 2009; Tulviste & Tamm, 2014) on peamiselt keskendunud noorukite ja nende vanemate väärtustele, samuti kultuurilistele erinevustele väärtustes. Küll aga on vähe uurimusi sellest, kuidas tundlikul murdeea perioodil teismeliste väärtusi kujundatakse (Döring & Hillbrink, 2015). Lisaks keskenduvad hetkel Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehel leitavad noortevaldkonna uuringud peamiselt noorsootöötajate (Murakas, 2010) ja üldisemalt noorsootöö valdkonna (Batueva et al., 2012) väärtustele ning noorsootööga rahulolu

hindamisele (Noorsootöös osalevate noorte . . . , 2015; Laste ja noorte . . . , 2014). Praegu ei ole tehtud uuringuid õpetajate, huvijuhtide ja noorsootöötajate kasvatusväärtuste ning teismeliste väärtuste kujundamise ja nende väärtuste tajumise kohta noorukite poolt. Seetõttu tõstatub uurimisprobleem, et hetkel puudub ülevaade Põlva maakonna üldhariduskoolides ja avatud noortekeskuses toimuva väärtuskasvatuse mõjust ja tõhususest noorukite väärtuste kujundamisel. Selleks, et planeerida erinevaid tegevusi väärtuskasvatuse arendamiseks Põlva maakonna koolides ja avatud noortekeskustes ning soodustada väärtuskasvatuse alast koostööd nende kahe institutsiooni vahel, on oluline kaardistada hetkeseis selles valdkonnas Põlvamaal.

Käesoleva magistritöö eesmärk selgitada välja ja võrrelda, milliseid väärtusi tahavad õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad teismelistes kujundada ning kuidas nad seda endi sõnul teevad ning millised on 9. klassi õpilaste väärtuseelistused ja kuidas nad käesolevas uurimuses osalevate täiskasvanute väärtuskasvatust tajuvad.

1. Väärtused

1.1 Väärtuste mõiste teoreetiliste allikate põhjal

Väärtusi defineerivad erinevad autorid erinevalt. Alustades üldisemast määratlusest, on väärtused Saare (2014) järgi nii majandusvaldkonda kui ka inimtegevuse raamistikku iseloomustavad omadused, vaimsed ideaalid või standardid, mis näitavad seda, mida inimese poolt soovitavaks või ebasoovitavaks, õigeks või valeks, ilusaks või koledaks peetakse. Sutrop (2014) kirjeldab väärtusi kui inimese soovide objekte. Ta lisab, et väärtused on inimese arusaamade ja käitumisviiside ning iseloomu alus. Ka tuntuima väärtuste teooria arendaja ja uurija Schwartzi järgi on väärtused abstraktsed mõisted või veendumused, millel on motiveeriv iseloom ja mis on seotud soovitud lõppseisundi või käitumisega (Schwartz, 1992).

Väärtused ei ole bioloogilisel teel päritavad (Vasama, 2013), need kujunevad kogemuste ning sellega seotud emotsioonide kaudu (Tamir et al., 2016; Veisson & Kuurme, 2014). Seetõttu on väärtuste ja nende tähenduste mõistmine tunnetuslik protsess, mis eeldab kogemusi, analüüsi ning mõistmist (Neeme, 2011). Väärtused peegelduvad inimeste hoiakutes ja käitumises (Tulviste & Tamm, 2015) ning väärtused muutuvad aja jooksul või pärast suurt elusündmust (Daniel, Fortuna, Thrun, Cioban, & Knafo, 2013; Tulviste & Tamm, 2014).

1.2 Schwartzi teooria

Schwartz on üks olulisemaid väärtuste teooria arendajaid. Tema väärtusteooria eristab kümmet alusväärtust (võim, saavutus, hedonism, stimulatsioon, enesemääratlemine, universalism ehk kõikehaaravus, heasoovlikus, traditsioon, konformsus, turvalisus), mis on

inimestel kultuuride üleselt sarnased. Üksikväärtused koonduvad motivatsiooniliste eesmärkide järgi väärtustüüpideks (Schwartz, 1992). Tabelis 1 on esitatud ülevaade Schwartz'i väärtustüüpidest ja üksikväärtustest ning väärtustüüpide eesmärkide kirjeldused.

Tabel 1. Schwartz'i väärtustüübid, näited üksikväärtustest ja väärtustüüpide eesmärkide kirjeldused (Schwartz, 1992, lk 6 – 7)

Väärtustüüp	Üksikväärtused	Väärtustüübi eesmärk
Enesemääratlemine (<i>Self-direction</i>)	Vabadus, loovus, sõltumatus, oma eesmärkide seadmine, uudishimu, eneseaustus.	Iseseisev mõtlemine ja tegutsemine.
Stimulatsioon (<i>Stimulation</i>)	Põnev ja mitmekesine elu, uljus, julgus, kartmatus.	Põnevus, uudsus ja väljakutsete vastuvõtmine.
Hedonism (<i>Hedonism</i>)	Nauding, elu nautimine.	Nauding või aistinguline heameel, sensuaalsete vajaduste rahuldamine.
Saavutus (<i>Achievement</i>)	Ambitsioonikus, auahnus, mõjukus, võimekus, edukus, arukus, intelligentsus, eneseaustus.	Isikliku edu saavutamine, demonstreerides kompetentsust vastavalt sotsiaalsetele standarditele.
Võim (<i>Power</i>)	Sotsiaalne võim, jõukus, autoriteetsus, reputatsiooni hoidmine, sotsiaalne tunnustus.	Sotsiaalse staatuse ja prestiiž saavutamine ning kontroll või domineerimine teiste inimeste ja ressursside üle.
Turvalisus (<i>Security</i>)	Rahvuslik julgeolek, vastastikused teened, perekonna turvalisus, ühtekuuluvustunne, sotsiaalne kord, tervislikkus, puhtusearmastus, korralikkus.	Ühiskonna, suhete ja iseenda turvalisus, harmoonia ja stabiilsus.

Konformsus (<i>Conformity</i>)	Kuulekus, enesedistsipliin, viisakus, austus oma vanemate ja vanade inimeste vastu.	Selliste tegevuste, kalduvuste ja impulsside talitsemine, mis võiksid teisi ärritada või kahjustada ning olla vastuolus sotsiaalsete ootuste ja normidega.
Traditsioon (<i>Tradition</i>)	Traditsioonide austamine, vagadus, leppimine oma kohaga elus, tagasihoidlikkus, mõõdukus.	Austus, tunnustus ja pühendumine kommetele ja ideedele, millega inimese enda religioon või kultuur teda mõjutab.
Heasoovlikkus (<i>Benevolence</i>)	Abivalmidus, vastutusvõimelisus, kohusetundlikkus, andestavus, ausus, lojaalsus, ustavus, küps armastus, tõeline sõprus.	Lähedaste inimeste heaolu säilitamine ja soodustamine.
Universalism (kõikehaaravus) (<i>Universalism</i>)	Võrdsus, ühtsus loodusega, elutarkus, kaunis maailm, sotsiaalne õiglus, sallivus, tolerantsus, keskkonna kaitsmine, loodushoid, maailmarahu.	Kõigi inimeste ja looduse mõistmine, hindamine, sallimine ja kaitsmine.

Otsatalo (2015) märgib, et „selgitades välja, millistesse väärtustüüpidesse kuuluvad isiku jaoks olulised väärtused, saame teada ka selle, millised tegevused, olukorrad, võimalused ja muu selline on antud isiku jaoks tähtsad, millistest põhimõtetest lähtuvalt antud väärtustüüpidesse kuuluvate väärtustega inimene kujundab oma hoiakud ja käitumise“ (lk 14).

Schwartzi (1992) järgi teenivad võim, saavutus, hedonism, stimulatsioon, enesemääratlemine individuaalseid huve ehk on enesele orienteeritud väärtused ja heasoovlikkus, traditsioon, konformsus kollektiivseid huve ehk on teistele orienteeritud väärtused. Universalism ehk kõikehaaravus ja turvalisus teenivad mõlemat liiki huve. Täiskasvanute väärtuste hierarhia on üksikisikute, institutsioonide ja kultuuride üleselt sarnane

– kõige olulistemaks peetakse heasoovlikust, enesemääratlust ja kõikehaaravust (Daniel et al., 2012).

Benish-Weisman et al. (2013) järgi on noorukitele individualistlikud väärtused tähtsamad kui täiskasvanutele ning mitmete uurimuste tulemused (Barni et al., 2011; Hofmann-Towflight, 2007; Tulviste & Tamm, 2014) näitavad, et teismelised peavad just hedonismi ja stimulatsiooni olulistemaks väärtuseks kui näiteks heasoovlikust. Ka Tulviste ja Tamm (2014) poolt läbi viidud üldpädevuste longituud uuringu tulemused näitavad, et Eesti koolides õppivad 7.–9. klassi õpilased väärtustavad kõrgelt hedonismi ja stimulatsiooni. Et soodustada prosotsiaalset käitumist, on väärtustest rääkides olulisimaks küsimuseks, kuidas väärtusi kujundatakse (Müürsepp, 2014), sest paremini omandatakse neid väärtusi, mis on seotud kogemuse läbi saadud positiivse emotsiooniga (Tamir et al., 2016).

1.3 Väärtuste kujunemine

Daniel et al. (2013) poolt läbiviidud uuring näitab, et noorukieas on väärtussüsteem veel välja kujunemas. Ka Tulviste ja Tamm (2014) üldpädevuste longituud uuringu tulemused näitavad, et kuigi väga suuri muutusi Eesti III koolastmes õppinud õpilaste alusväärtustest ei toimunud, ei ole nende väärtussüsteem veel välja kujunenud. Jung (2013) ning Tulviste ja Tamm (2015) märgivad, et väärtussüsteemi väljakujunemine toimubki suures osas just murdeeas. Sel perioodil suureneb noorukite autonoomsus ja areneb abstraktse mõtlemise oskus (Paciello et al., 2013).

Mangs ja Martell (2000) ning Kõiv (2005) järgi on murdeiga, mida nimetatakse ka puberteediks ja teismeeaks, arenguperiood, mil saavutatakse suguküpsus ja toimuvad füüsilised, kognitiivsed, sotsiaalsed, emotsionaalsed muutused ning teismeliseks nimetatakse 11–19 aastast inimest. Puberteedi algus tähistab ka noorukiea algust, mis tähendab üleminekut lapseeas täiskasvanuikka ning nooruk on 15–22 aastane inimene (Kõiv, 2005; Smith, Cowie, & Blades, 2008).

Elades multikultuurses maailmas, puutuvad noorukid kokku mitmete erinevate väärtustega (Daniel et al., 2012). Seetõttu on väärtuste kujunemise juures oluline rääkida nii väärtuskasvatusest kui ka kultuurikontekstist, kus see toimub. Veisson ja Kuurme (2014) märgivad, et laps sünnib kindlate väärtuste mustriga kultuuri ja ühiskonda ning väärtuskasvatus tähendab ühiskonnas eksisteerivate väärtustega kohanemist täiskasvanu toel. Sutrop, Harro-Loit ja Jung (2013) lisavad, et väärtuskasvatus on iga otsene või kaudne tegevus, mis kujundab noorukite väärtusi selliselt, et nad oleksid indiviidide ja ühiskonna liikmetena valmis toimima teatud väärtuste alusel. On leitud, et mida sarnasemad on noorukit kasvatavate täiskasvanute

väärtused, seda rohkem on teismelised valmis neid väärtusi vastu võtma ja aktsepteerima (Barni et al., 2011).

Väärtuskasvatusega kaasnevad ka mitmed väljakutsed. Mida suhtelisemad, muutuvamad ja mitmekesisemad on väärtused ning segasem lubatu ja keelatu piir, seda keerulisem on täiskasvanul otsustada, milliseid väärtusi teismelises kujundama peaks (Veisson & Kuurme, 2014). Teiseks oluliseks väljakutseks väärtuskasvatuse juures on sõnade ja tegude koosõla (Müürsepp, 2014) ning siin tõstatub ka küsimus selle kohta, kas noortega tegelevad inimesed on teadlikud, et nad on väärtuskasvatavad (Jung, 2013).

Ühiskond on pidevas muutuses ja arengus, mis nõuab omakorda väärtuskasvatusest paindlikkust ja avatust, et erinevatel aatesuundadel ja inimeste individuaalsusel oleks võimalikult suur vabadus ja lai liikumisruum (Kraav, 2013). Samas rõhutab Kraav (2013), et kindlasti ei tohi väärtuskasvatust alahinnata ega tähtsusetuks pidada, sest eksisteerivad üldinimlikud väärtused, mille kohast väärtuste hierarhias oleneb teismelise enda ja tulevase ühiskonna heaolu. Ka Jung (2013) märgib, et ühiskonna arengu suund sõltub paljuski tänaste noortega tehtavast väärtuskasvatuse alasest tööst ning suured muutused võivad tuleneda just sellest, millisteks inimesteks noorukid kujunevad (Jung, 2013).

1.4 Väärtuste kujundamine koolis

Ühiskonna arengus on oluline roll haridusel (Veisson & Kuurme, 2014). Eesti haridusstrateegia 2012-2020 taustmaterjal (2011) on hariduse ühiskondliku väärtust kirjeldatud järgmiselt:

Haridus on ühiskonna olemasolule ja arengule vajaliku intellektuaalse ja sotsiaalse kapitali allikas. Haridus aitab kaasa ühiskonna sidususele ning paindlikkuse, refleksiivsuse, loovuse ja uuenemisevõime suurenemisele. Hariduse kaudu kujundatakse ühiskonna võimekus luua ja rakendada uusi tehnoloogilisi võimalusi nii majanduse arenguks kui inimeste heaolu suurendamiseks. (lk. 6)

Viimastel aastakümnetel on paljudes riikides, sealhulgas ka Eestis, hakatud huvi tundma väärtuskasvatuse vastu ning just koolides on muutunud see järjest olulisemaks teemaks (Pöder, Sutrop, & Valk, 2009). Kooli nähakse väärtuste edasiandja ja olulise kohana, kus saab tegelda teaduspõhise ja süsteemse väärtuskasvatusega (Pöder, Sutrop, & Valk, 2009). Ka Neeme (2011) märgib, et eesmärgistatud väärtuskasvatusest saame rääkida siis, kui väärtushoiakute ja – hinnangute kujundamine toimub teadlikult ja süsteemselt.

Eestis kehtiva põhikooli riikliku õppekava (2014) järgi on „põhikooli ülesandeks kujundada väärtushoiakuid ja –hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka

koostoitimise aluseks“ (para 2, lg 2). Riikliku õppekava järgi „tähtsustatakse üldinimlikke väärtusi (ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu) ja ühiskondlikke väärtusi (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus)“ (para 2, lg 3). Põhikool toetab eelnimetatud väärtushoiakute kujunemist (Põhikooli riiklik õppekava, 2014). Koolis töötavad peamiselt kõrghariduse ja õpetajakutsega õpetajad (Direktori, õppealajuhataja, õpetajate . . . , 2013), kes peaksid lähtuma oma tegevuses, sealhulgas väärtuskasvatustlikus tegevuses, põhikooli riiklikus õppekavas kirjeldatust ning kelle oskused ja teadmised saavad kõige paremini toetada läbi õppeprotsessi ja erinevate tegevuste teismeliste väärtuste kujunemist. Ka Jung (2013) tõdeb, et tänu teadlikule sihiseadmisele ja vajaliku väljaõppega väärtuskasvatajatele võimaldab haridus süsteemset väärtuskasvatust.

Sutrop, Harro-Loit ja Jung (2013) märgivad, et õpetaja on koolis väärtuskasvatuse võtmeisikuks. Kraav (2013) lisab, et igal ainel ja õpetajal on oma roll ja võimalused üldpädevuste, sealhulgas väärtuspädevuse kujunemise kaasaaitamisel. Õpetaja, kui väärtuste kandja ja vahendajana ülesandeks on toetada lapse ja noore kasvamist vastutustundlikuks ühiskonnaliikmeks (Veisson & Kuurme, 2014). Lisaks rõhutavad Veisson ja Kuurme (2014), et õppetegevuse kaudu väärtuste arendamiseks, tuleb luua olukordi, mis aitavad õpilastel väärtusi kogeda. Ka Sutrop (2013) on seisukohal, et õpetaja peab toetama õpilaste moraalsel kasvamist, aitama neil oma väärtustes selgusele jõuda ega tohiks suruda õpilastele peale oma väärtusi, sest väärtuste puhul on oluline silmas pidada asjaolu, millele viitavad ka Tulviste ja Tamm (2015), et pole olemas õigeid ega valesid väärtusi. Küll aga juhib Sutrop (2013) tähelepanu ajanihkele, sest eile omandatud väärtustega õpetajad, peavad täna andma edasi väärtusi homme ellu astuvatele noortele. See võib olla ka põhjuseks, miks rahvusvahelised haridusuuringud näitavad, et tänane haridussüsteem toodab küll tublisid aineõppijaid, kuid ei loo piisavalt võimalusi isiksuse arenguks ja väärtuskasvatuseks (Veisson & Kuurme, 2014).

Tulviste ja Kikas (2010) märgivad, et üheks oluliseks väärtuseks, mida nähakse just koolis õpetajate poolt õpilastes arendatavat, on loovus. Schwartzi (1992) järgi on see enesele orienteeritud väärtus, samas kui põhikooli riikliku õppekava (2014) järgi on oluline eelkõige teistele orienteeritud väärtuste kujundamine. Samuti viitavad Tulviste ja Kikas (2010) eri riikide haridusuuringutele, mis näitavad, et õpetajad rõhuvad peamiselt traditsioonilisi akadeemilisi eesmärke ja samaaegselt nõudlikkust ning õpilaste kuulekust eneste suhtes, mistõttu kipuvad ka Eesti koolid, hoolimata iseseisvusperioodil läbiviidud erinevatest reformidest, olema üsna autoritaarsed. Lisaks toovad nad välja asjaolu, et ka õpetajad, kes on

saanud hariduse nõukogude ajal, hindavad rohkem traditsioonilisi lähenemisi õpetamisele (Tulviste & Kikas, 2010).

1.5 Noorsootöö ja väärtused

Reitav (2013) märgib, et „noorsootöö toimub väga erinevates keskkondades – raamatukogus, internetis, tänaval, noortekeskuses, koolis, laagris, huvikoolis, kirikus ja mujalgi“ (lk 213). Ta toob välja, et erinevatel keskkondadel on oma eripärad ja iseärasused, aga ka sarnased tunnusjooned ja põhimõtted (Reitav, 2013). Väärtused omandatakse formaalse ja informaalsete õppimise (Daniel et al., 2012) ning ka mitteformaalse õppimise teel. Eestis toimub noorsootöö ka koolikeskkonnas, kus seda nimetatakse ka huvitegevuseks, klassi- või õppetööväliseks tegevuseks. Reitav (2013) lisab, et noorsootööd koolis veab eest huvijuht, kelle pädevused küll sarnanevad noorsootöötaja omadega, kuid erinevus seisneb töökeskkonnas. Ta märgib, et „huvijuht peab tundma kooli toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning lähtuma pedagoogilisest tööst“ (lk 226). Seega võivad huvijuhtide kasvatusväärtused ja väärtuskasvatustlike tegevused rohkem sarnaneda õpetajate kasvatusväärtuste ja väärtuskasvatustlike tegevustega kui noorsootöötajate omadega.

Üheks võimalikuks väärtuskasvatuse toimumise kohaks on ka huvi- ja vabaaja tegevusi võimaldavad asutused. Näiteks avatud noortekeskused, mis on noorsootööasutused ja millede põhitegevuseks on noorsootöö korraldamine, kasutades avatud noorsootöö meetodit (Noortekeskuse Hea Tava, 2013). Avatud noortekeskustes on kõigil noortel – Eesti noorsootöö seaduse (2016) järgi on noor 7 – 26 aastane isik – võimalus oma vaba aega veeta ja erinevatest tegevustest osa saada. Paabort (2013) märgib, et „noortekeskuste tegevused mõjutavad eelkõige noori omandama ja kasutama eluks vajalikke oskusi ja pädevusi, soodustavad noore algatus- ja kujutlusvõimet, ettevõtlikkust, arendavad kriitilist ja süstemaatilist mõtlemist, toetavad identiteediotsinguid, sotsialiseerumist ning väärtushinnangute kujunemist“ (lk 188). Seega on avatud noortekeskused kodu ja kooli kõrval kujunenud üheks oluliseks noore väärtuste kujunemise kohaks. Küll aga töötavad avatud noortekeskustes väga erineva professioni ja teadmistega inimesed, kuna seadustes puuduvad kvalifikatsiooninõuded noorsootöötajatele.

Väärtuskasvatuse ja noorsootöö keskmes on isiksuse terviklik areng (Jung, 2013). Nii nagu väärtuskasvatusel koolis, on Jungi (2013) arvates ka noorsootöös väärtuskasvatuse eesmärgiks eneseteadliku ja vastutustundliku inimese kujundamine, kes oskab ja tahab tegutseda iseenda õnne ja ühiskonna arendamise nimel. Jung (2013) rõhutab, et tihti on noorsootöötaja ainus täiskasvanu, kellega koos tegutsemine on nooruki enese valik. Paabort (2013) toob välja, et järjest on suurenenud nende noorte osakaal, kes soovivad avatud

noortekeskuse tegevuste kaudu omandada mingit kindlat oskust. Noorsootöö olulisus väärtuskasvatuse puhul seisnebki vabatahtlikkuses, mistõttu omistatakse isiklikult tähtsatele kogemustele suurem tähendus, aktsepteerides seeläbi paremini ka väärtusi (Jung, 2013). Ka Barni et al. (2011) märgib, et vabatahtlik väärtuste aktsepteerimine võimaldab neid paremini omandada.

Analüüsid noorsootöö kutse-eeetika põhiteese (Noorsootöötaja kutsestandard, 2015), saab märkida, et noorsootöötaja isiklikud ja professionaalsed väärtused on noorsootöös omavahel tihedalt seotud. Ka Murakas (2010) toob uuringu „Noorsootöötaja, tema pädevused ja koolitusvajadused“ tulemuste kokkuvõttes välja, et noorsootöötaja peavad oma töös oluliseks tolerantsust, sallivust, võrdväarsust, avatust ja loomingulisust. Ilmselt soovitakse neid väärtusi ka noortes arendada ning sellisel juhul on noorsootöötajad teadlikud väärtuskasvatavad, püüdes noortes enesele oluliste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemist toetada (Jung, 2013).

1.6 Käesolev uurimus

Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse (2016) paragrahv neli lõige üks ütleb, et „põhikool aitab kaasa õpilase kasvamisele loovaks, mitmekülgeks isiksuseks, kes suudab ennast täisväärtuslikult teostada erinevates rollides: perekonnas, tööl ja avalikus elus ning valida oma huvide ja võimete kohast õpiteed“ ning noorsootöö seaduse (2016) paragrahv neli lõige üks, et „noorsootöö on tingimuste loomine noore isiksuse mitmekülgeks arenguks, mis võimaldab noortel vaba tahte alusel perekonna-, tasemeharidus- ja tööväliselt tegutseda“. Seetõttu on oluline uurida, milliseid väärtusi õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad teismelistes endi sõnul kujundada soovivad, kuidas nad seda teevad ning kuidas noorukid seda tajuvad.

Käesolev magistr töö on kvantitatiivne uurimus, mille eesmärk on selgitada välja ja võrrelda, milliseid väärtusi tahavad õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad teismelistes kujundada ning kuidas nad seda endi sõnul teevad ning millised on 9. klassi õpilaste väärtuseelistused ja kuidas nad käesolevas uurimuses osalevate täiskasvanute väärtuskasvatust tajuvad.

Käesoleva uurimustöö hüpoteesid ja uurimisküsimused:

1. Õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad soovivad noortes kujundada eelkõige heasoovlikkuse, enesemääratluse ja kõikehaaravusega seotud väärtusi.
2. Uurimuses osalevate teismeliste jaoks on olulised väärtused hedonism ja stimulatsioon.

Teismeliste väärtuste kujundamise kohta on tehtud vähe uurimusi ja need ei võimalda püstitada hüpoteesi, milliseid väärtusi ja kuidas uurimuses osalevad täiskasvanud noorukites kujundavad ja kuidas teismelised seda tajuvad. Seega on püstitatud alljärgnevad uurimisküsimused:

3. Millised on viis olulist väärtust, mida käesolevas uurimuses osalevad täiskasvanud endi sõnul noorukites kujundavad?
4. Kuidas õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad teismeliste väärtusi kujundavad?
5. Kuidas teismelised käesolevas uuringus osalevate täiskasvanute väärtuskasvatust tajuvad?

2. Metoodika

2.1 Valim

Uurimuse valim on moodustatud mugavusvalimi põhimõttel. Uurimusse kutsuti kõik Eesti Hariduse Infosüsteemi järgi 2016/2017 õppeaastal Põlva maakonna üldhariduskoolides õppivad 9. klasside õpilased ($N = 208$), kuid kuna uurimuses osalevad õpilased on alaealised, oli vaja nende kõigi vanematelt saada allkirjastatud nõusolekuleht oma lapsel uurimuses osalemiseks. Seetõttu moodustavad valimi need õpilased, kelle vanematelt saadi nõusolek.

Uurimuses osales 125 õpilast ($N = 125$), kelle keskmine vanus on 15,49 eluaastat ($SD = 0,56$), kellest tüdrukuid on 62,4% ($N = 78$) ja poisse 37,6% ($N = 47$). Valimisse ei kuulu järgmised Põlva maakonna üldhariduskoolide 9. klasside õpilased: 9 õpilast, kelle vanemad ei andnud nõusolekut oma lapsel uurimuses osaleda, 19 õpilast, kelle vanemad andsid küll nõusoleku, kuid kes ankeetküsitluse täitmise ajal koolist puudusid ning 55 õpilast, kes vanemate nõusolekulehte ei tagastanud.

Lisaks kuulusid valimisse Põlva maakonna üldhariduskoolide III kooliastme eesti keele ja kirjanduse õpetajad ($N = 21$), kelle keskmine vanus on 49,52 eluaastat ($SD = 10,12$), matemaatikaõpetajad ($N = 23$), kelle keskmine vanus on 48,87 eluaastat ($SD = 10,08$); Põlva maakonna üldhariduskoolide huvijuhid ($N = 9$), kelle keskmine vanus on 43,89 eluaastat ($SD = 10,26$) ja Põlva maakonna avatud noortekeskuste noorsootöötajad ($N = 12$), kelle keskmine vanus on 37,42 eluaastat ($SD = 11,00$). Kokku osales uurimuses 65 täiskasvanut, kellest naissoost isikuid on 95,4% ($N = 62$) ja meessoost isikuid 4,6% ($N = 3$). Täiskasvanud vastajate keskmine vanus on 46,28 eluaastat ($SD = 11,06$).

2.2 Mõõtevahendid

Andmete kogumiseks kasutati ankeeti ning mõõteinstrumendina Schwartzi Väärtuste Portreeküsimustiku (Portrait Values Questionnaire; Schwartz et al., 2001), mis koosneb 21

küsimusest ja mille abil saab hinnata kümmet põhiväärtust: võim, saavutus, hedonism, heasoovlikkus, kõikehaaravus, traditsioon, turvalisus, stimulatsioon, enesemääratlemine, konformsus. Küsimustikus on näiteks järgmine väide „*Talle on oluline elada turvalises ümbruses. Ta väldib kõike, mis võiks teda ohustada*“, mis hindab, kui võrd oluline on vastaja jaoks turvalisus.

Schwartzi Väärtuste Portreeküsimustikku täitsid kõik uuringus osalejad. Eesti keele ja kirjanduse õpetajad ning matemaatikaõpetajad, huvijuhtid ja noorsootöötajad hindasid 6–pallisel skaalal (1–väga oluline ja 6–pole üldse oluline), kui võrd oluline on neile ankeedis toodud väärtusi teismelistes kujundada. Lisaks kasutati täiskasvanute ankeedis avatud küsimusi, kus neil paluti välja tuua vabalt valitud viis kõige olulisemat väärtust, mida nad teismelistes kujundada püüavad ning samuti paluti kirjelda, mil moel (tegevused, meetodid jne) nad neid väärtusi endi sõnul kujundavad (vt. LISA 1).

Õpilased hindasid 6–pallisel skaalal (1–väga minu moodi ja 6–pole üldse minu moodi), kui võrd nende moodi on ankeedis kirjeldatud inimene. Õpilaste ankeeti lisati valikvastustega küsimused, mis olid koostatud eesti keele ja kirjanduse õpetajate ning matemaatikaõpetajate, huvijuhtide ja noorsootöötajate avatud küsimuste vastuste põhjal. Avatud küsimuste vastused kategoriseeriti Schwartzi väärtustüüpidesse kuuluvate üksikväärtuste põhjal ja tähenduse poolest sarnaste väärtuste alusel. Nende küsimuste puhul märkisid teismelised, millised väärtused on nende endi hinnangul kujunenud koolis, osaledes eesti keele ja kirjanduse, matemaatikatundide ja õppetöö välises tegevuses ning millised väärtused osaledes avatud noortekeskuse tegevuses (vt. LISA 2).

2.3 Protseduur

Uuring viidi läbi 2016. aasta lõpus ja 2017. aasta alguses. Õpetajatele, huvijuhtidele ja noorsootöötajatele jagati ankeedid nende sihtrühmade ühistel kokkusaamistel. Ankeedid olid paber kandjal, sellele vastamine anonüümne ja vabatahtlik. Täiskasvanuid teavitati töö eesmärgist, uurimuses osalemise vabatahtlikkusest ja andmete anonüümsuse tagamisest. Ankeetidele vastamiseks oli aega kaks nädalalt ning siis kogus käesoleva töö autor ankeedid kokku.

Ankeetide täitmine 9. klassi õpilaste poolt toimus veebruaris 2017. Pärast koolivaheaega, jaanuaris 2017, saadeti koolidesse, direktoritele elektrooniline kiri, milles kirjeldati käesoleva uurimuse eesmärki. 2017. aasta jaanuaris saadeti koolidesse posti teel õpilastele vanemate nõusolekulehed, mille koolide direktorid õpilastele kätte jagasid ning kokku kogusid. Lastevanemate nõusolekulehtedel oli kirjas töö eesmärk ning teavitus

uurimuses osalemise vabatahtlikkusest ja andmete anonüümsuse tagamisest. Elektroonilise kirjavahetuse teel lepidi jaanuaris 2017 kokku koolile sobiv aeg, millal on 9. klassi õpilastele sobiv aeg ankeedi täitmiseks.

Töö autor külastas veebruaris 2017 kõiki Põlva maakonna üldhariduskooli ja viibis ankeetide täitmise ajal õpilaste juures. Kooli direktorid andsid uuringu läbiviijale vanemate nõusolekulehed (täidetud ja täitmata) ning ankeedi andsin klassiruumis paberkandjal kõigile neile õpilastele, kelle vanemad olid andnud nõusoleku oma lapsel käesolevas uurimuses osaleda. Enne ankeedi täitmist selgitasin õpilastele ja teavitasin neid käeoleva uurimuse eesmärgist, uurimuses osalemise vabatahtlikkusest ja andmete anonüümsuse tagamisest.

2.4 Andmeanalüüs

Andmete analüüsimiseks kasutati andmetöötlusprogrammi *IBM SPSS Statistics 24*. Vastavalt Schwartzi juhiste, pöörati enne Schwartzi küsimustiku vastuste andmeanalüüsi skaala ringi nii, et 1 = kõige ebaolulisem (pole üldse minu moodi) ja 6 = väga oluline (väga minu moodi).

Avatud küsimuste vastused kodeeriti. Täiskasvanud olid maininud 26 erinevat väärtust, mis käesoleva töö autor Schwartzi väärtustüüpidesse kuuluvate üksikväärtuste põhjal ja tähenduse poolest sarnaste väärtuste alusel kategoriseeris. Kokku moodustus üheksa kategooriat: traditsioonid, teistega arvestamine, usaldusväärsus, loodushoid, loovus, eneseusk/ eneseteostus, enesest hoolimine, tolerantsus, turvalisuse hindamine. Teise avatud küsimuse vastused kirjeldasid tegevusi, mille kaudu uuringus osalenud täiskasvanud teismelistes väärtusi kujundavad. Ka siin kategoriseeris käesoleva töö autor sarnased tegevused, mille tulemusel saadi samuti üheksa kategooriat: ühistegevused ja –üritused (matkad, laagrid, projektides osalemine ja nende läbiviimine, ekskursioonid, huviringides osalemine jms), arutelud/ diskussioonid (erinevatel teemadel ja nii individuaalsed kui ka grupiga), ise eeskujul olles, ülesannete lahendamine (nii suulised kui ka kirjalikud harjutused ja ülesanded, peamiselt õpikute ja töövihikute ülesanded ning nende hulgas ka loovülesanded), reeglite järgimine, tekstiga töötamine (kirjanduslike tekstide lugemine, analüüs ja arutelu), teismeliste tunnustamine, grupitööd ja rollimängud (sh emotsioonide kaardid, loogikakaardid jne). Avatud küsimuste andmete põhjal koostati õpilaste ankeedi jaoks valikvastustega küsimused (vt. LISA 2).

Ankeedi valiidsust tõestab see, et õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad said avatud küsimuste puhul kirjeldada oma mõtteid neile sobivate väljenditega. Mistõttu peaksid avatud küsimuste tulemused sarnanema Schwartzi Väärtuste Portreeküsimustiku tulemustega. Ka õpilastel oli

ankeedi valikvastusete puhul võimalus märkida „muu“ alla neile sobiv variant, kui nad ette antud valikvastust midagi ei leidnud või kui ette antud valikus polnud mõnda väärtust mainitud.

Ankeedi reliaabluse kontrollimiseks kasutati näitajat Cronbachi α (vt. tabel 2 ja tabel 3). Tabelis 2, mis kirjeldab õpilaste Schwartzi väärtuseelistusi faktorite lõikes, on faktori „Traditsioonid“ reliaablus (Cronbachi alfa) 0,07. Teised tabelis 2 ja tabelis 3 kajastuvad faktorid on keskmise ja tugeva reliaablusega, mis näitab tulemuste usaldusväärsust. Madalad koefitsiendid on seletatavad asjaoluga, et igal skaalal, v.a kõikehaaravus, on ainult kaks väidet, mis mõõdavad küll sama väärtustüüpi, kuid selle mõneti erinevaid aspekte.

Tabel 2. Cronbachi α väärtused õpilaste Schwartzi väärtuseelistused faktorite lõikes

Faktor	Väidete arv	Cronbachi α
Enesemääratlus	2	0,43
Võim	2	0,52
Kõikehaaravus	3	0,50
Saavutus	2	0,65
Turvalisus	2	0,46
Stimulatsioon	2	0,60
Konformsus	2	0,47
Traditsioonid	2	0,07
Hedonism	2	0,47
Heasoovlikus	2	0,53

Tabel 3. Cronbachi α väärtused täiskasvanute Schwartzi kasvatusväärtused faktorite lõikes

Faktor	Väidete arv	Cronbachi α
Enesemääratlus	2	0,46
Võim	2	0,62
Kõikehaaravus	3	0,50
Saavutus	2	0,63
Turvalisus	2	0,64
Stimulatsioon	2	0,60
Konformsus	2	0,61
Traditsioonid	2	0,36
Hedonism	2	0,72

Heasoovlikus	2	0,61
--------------	---	------

Kirjeldavat statistikat kasutati käesolevas uurimuses osalenud täiskasvanute ja 9. klassi õpilaste Schwartzi väärtuste analüüsiks ($p < 0,05$ – on statistiliselt oluline erinevus ja $p > 0,05$ – ei ole statistiliselt oluline erinevus). Saadud tulemuste keskmiste vahel statistiliselt oluliste erinevuste väljaselgitamiseks tehti paarisvõrdluste t-testi. Samuti kasutati kirjeldavat statistikat viie olulise kasvatusväärtuse ja väärtuskasvatustlike tegevuste analüüsiks. Dispersioonanalüüsi ANOVA kasutati ametite vahelise erinevuste uurimiseks täiskasvanute Schwartzi küsimustikuga hinnatud kasvatusväärtustes ning hii-ruut-testi viie olulise väärtuse ja kasvatusväärtuste ametit vaheliseks analüüsiks.

3. Uurimistulemused

3.1 Õpetajate, huvijuhtide ja noorsootöötajate kasvatusväärtused ja teismeliste väärtuseelistused Schwartzi järgi

Nagu oodatud, soovivad õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad teismelistes kujundada kõikehaaravuse ($M = 5,43$, $SD = 0,5$), heasoovlikkuse ($M = 5,24$, $SD = 0,6$) ja enesemääratlusega ($M = 4,94$, $SD = 0,6$) seotud väärtusi (vt. tabel 4). Paarisvõrdluste testi tulemustest selgus, et saadud keskmiste tulemuste vahel on statistiliselt olulisi erinevusi. Täiskasvanute jaoks on olulisem kujundada teismelistes kõikehaaravusega seotud väärtusi kui heasoovlikkusega seotud väärtusi ($p = 0,01$). Samas heasoovlikkusega seotud väärtuste kujundamine on olulisem kui enesemääratlusega seotud väärtuste kujundamine ($p = 0,01$).

Kõige ebaolulisemaks kasvatusväärtusteks peavad käesolevas uurimuses osalenud täiskasvanud hedonismi ($M = 3,65$, $SD = 1,0$), traditsiooni ($M = 3,65$, $SD = 0,7$) ja võimu ($M = 2,22$, $SD = 0,9$). Kahe viimase nimetatud väärtuse keskmiste tulemuste paarisvõrdlus näitas ka statistiliselt olulist erinevust. Õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad peavad olulisemaks teismelistes kujundada traditsioonidega seotud väärtusi kui võimuga seotud väärtusi ($p = 0,01$).

Ka hüpotees, et teismeliste jaoks on olulised väärtused hedonism ($M = 5,00$, $SD = 0,83$) ja stimulatsioon ($M = 4,89$, $SD = 0,95$), leidis kinnitust. Üllatav oli, et noorukid väärtustavad heasoovlikust ($M = 4,98$, $SD = 0,73$) stimulatsioonist rohkem (vt. tabel 4). Statistiliselt olulisi erinevusi hedonismi ja heasoovlikuse ($p = 0,397$), heasoovlikuse ja stimulatsiooni ($p = 0,287$) keskmiste skooride vahel ei leitud. Küll aga ilmnes statistiliselt oluline erinevus stimulatsiooni ja enesemääratluse keskmiste tulemuste vahel: stimulatsioon on teismeliste jaoks olulisem kui enesemääratlus ($p = 0,01$).

Nii nagu õpetajad, huvijuhtid ja noorsootöötajad peavad kõige ebaolulisemateks kasvatusväärtusteks traditsiooni ja võimu, on ka teismeliste väärtuseelistuse hierarhias traditsioon ja võim kõige madalamatel positsioonidel (vt. tabel 4). Samuti ei ilmne ka nende väärtuste keskmiste vahel statistiliselt olulist erinevust ($p = 0,181$). Siiski on õpetajate, huvijuhtide ja noorsootöötajate kasvatusväärtuste ning 9. klassi õpilaste väärtuseelistuste hierarhias erinevusi, mida iseloomustab alljärgnev tabel (vt. tabel 4).

Tabel 4. Täiskasvanute ja õpilaste Schwartz'i väärtuste võrdlus

VÄÄRTUS	ÕPILASED			TÄISKASVANUD		
	Mitmes 10-st?/ KOHT	<i>M</i>	<i>SD</i>	Mitmes 10-st?/ KOHT	<i>M</i>	<i>SD</i>
Hedonism	1	5,00	0,83	8	3,65	1,04
Heasoovlikus	2	4,98	0,73	2	5,24	0,56
Stimulatsioon	3	4,89	0,95	5	4,41	0,76
Enesemääratlus	4	4,74	0,81	3	4,94	0,56
Kõikehaaravus	5	4,73	0,77	1	5,43	0,51
Turvalisus	6	4,27	1,04	4	4,49	0,90
Saavutus	7	3,96	1,11	7	3,88	0,87
Konformsus	8	3,59	1,09	6	4,12	1,08
Traditsioonid	9	3,46	1,09	9	3,65	0,74
Võim	10	2,97	1,09	10	2,22	0,90

Märkus: *M* = keskmine väärtus; *SD* = standardhälve

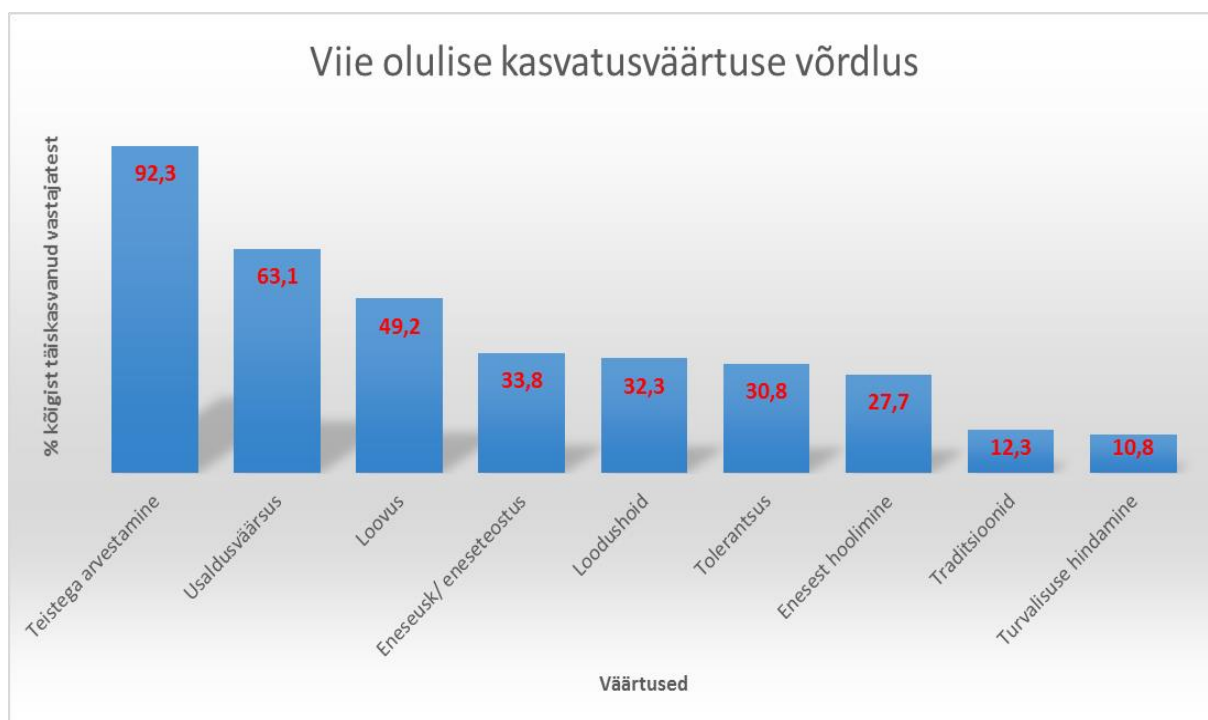
Erinevusi Schwartzi kasvatusväärtuste võrdluses ilmneb ka ametite vahel. ANOVA testi tulemuste põhjal selgub, et võrreldes õpetajate ja huvijuhtidega, peavad noorsootöötajad teismelistes kõige olulisemaks kujundada enesemääratlust ($F(3) = 4,8$, $p = 0,01$). Kõige ebaolulisemaks peavad noorsootöötajad, ANOVA testi tulemuste põhjal, noorukites kujundada konformsust ($F(3) = 3,7$, $p = 0,01$).

3.2 Teismeliste väärtuste kujundamine

Tulemustest selgub, et kõige olulisemad viis väärtust, mida uurimuses osalenud täiskasvanud endi sõnul teismelistes kujundavad, on teistega arvestamine, mida nimetas 92,3%

($N = 60$) vastajatest. Usaldusväarsust mainis 63,1% ($N = 41$) vastajatest ja loovust 49,2% ($N = 32$) vastajatest. Nendele järgnesid eneseusk/ eneseteostus, mida nimetas 33,8% ($N = 22$) vastajatest ja loodushoid, mis oli oluline 32,3% ($N = 21$) vastajale (vt. diagramm 1).

Diagramm 1. Uurimuses osalevate täiskasvanute kasvatusväärtused, mida nad endi sõnul teismelistes kujundavad

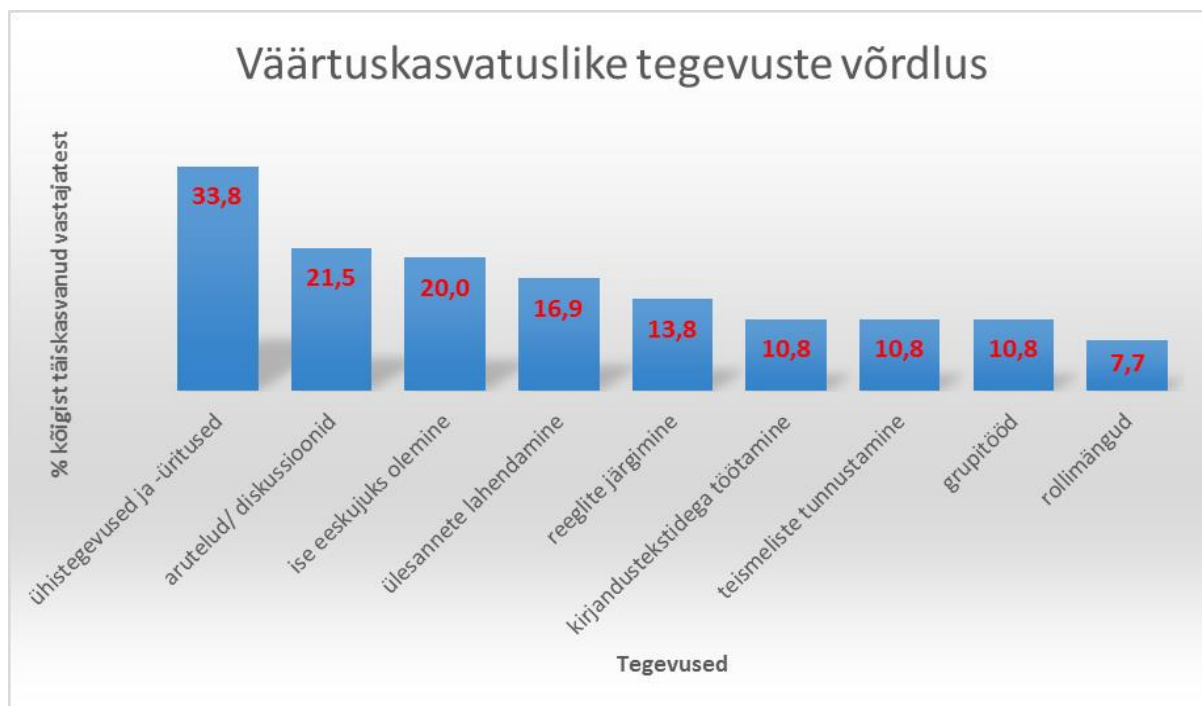
Väärtuste omavahelises võrdluses (vt. diagramm 1) selgub, et täiskasvanutele on olulisem kujundada teismelistes teistega arvestamist kui usaldusväarsust ($p = 0,01$) ning enesest hoolimist kui traditsioone ($p = 0,04$).

Mõningad erinevused saab välja tuua ka ametite vahel. Eesti keele ja kirjanduse õpetajate jaoks on traditsioonidega seotud väärtuste kujundamine noorukites olulisem kui huvijuhtidele ($p = 0,02$). Lisaks on eesti keele ja kirjanduse õpetajatele võrreldes huvijuhtidega ($p = 0,04$) ja noorsootöötajatega ($p = 0,04$) olulisem teismelistes kujundada ka teistega arvestamist. Statistiliselt olulisusi ei ilmnenud eesti keele ja kirjanduse ning matemaatikaõpetajate kasvatusväärtuste vahel.

Kõige rohkem kujundavad uurimuses osalenud täiskasvanud endi sõnul väärtusi läbi ühistegevuste ja -ürituste, mida on nimetanud 33,8% ($N = 22$) täiskasvanutest. Teisel kohal on arutelud/ diskussioonid, mida nimetas 21,5% ($N = 14$) vastajatest ja kolmandal kohal ise eeskujuks olemine, mida mainis 20,0% ($N = 13$) vastajatest. Täpsem ülevaade tegevuste

võrdlusest, läbi mille uurimuses osalevad täiskasvanud teismeliste väärtusi kujundavad, on diagrammil 2.

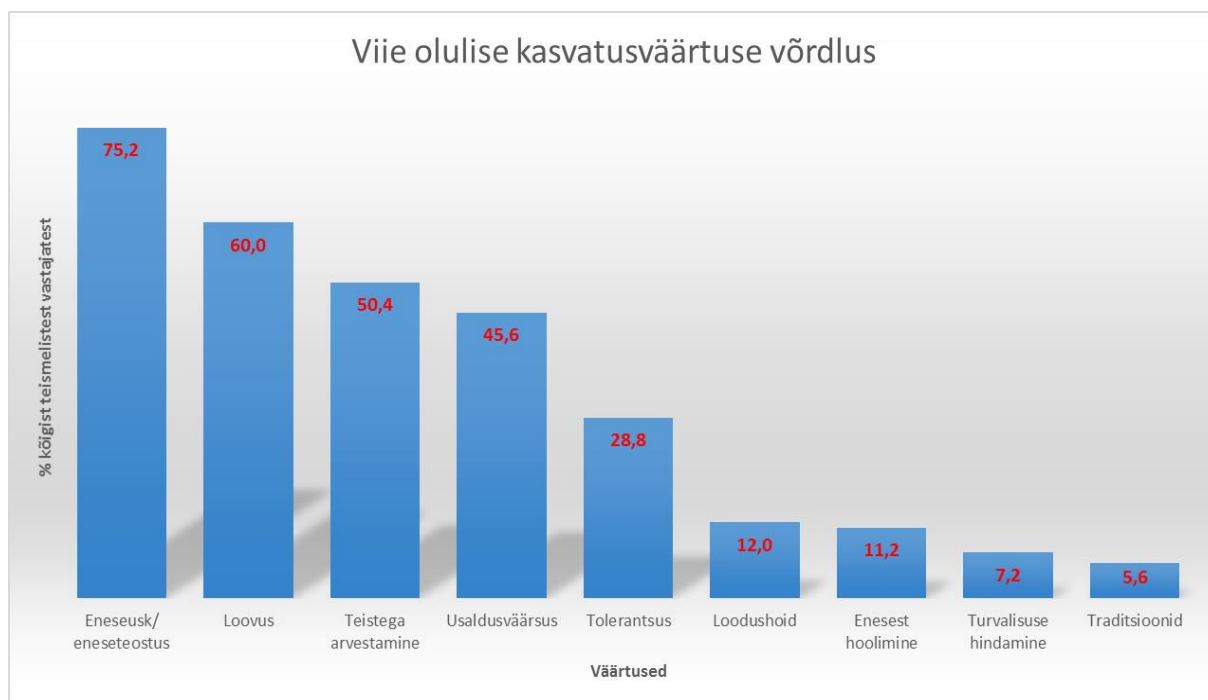
Diagramm 2. Tegevused, läbi mille uurimuses osalevad täiskasvanud teismeliste väärtusi kujundavad

Tegevuste omavahelises võrdluses statistiliselt olulisis erinevusi ei ilmnenud. Küll aga selgus, et võrreldes huvijuhtide ja õpetajatega, kujundavad noorsootöötajad teismeliste väärtusi läbi ühistegevuste ja -ürituste sagedamini ($p = 0,04$). Noorukite väärtuste kujundamine läbi kirjandustekstidega töötamise on kõige olulisem eesti keele ja kirjanduse õpetajatele ($p = 0,01$) ning läbi ülesannete lahendamise matemaatikaõpetajatele ($p = 0,01$). Samuti ilmneb, et matemaatikaõpetajad kasutavad noorukite väärtuste kujundamisel harvemini ühistegevusi ja -üritusi kui huvijuhid ($p = 0,01$) ja noorsootöötajad ($p = 0,01$).

3.3 Väärtuskasvatuse tajumine koolis ja avatud noortekeskuses

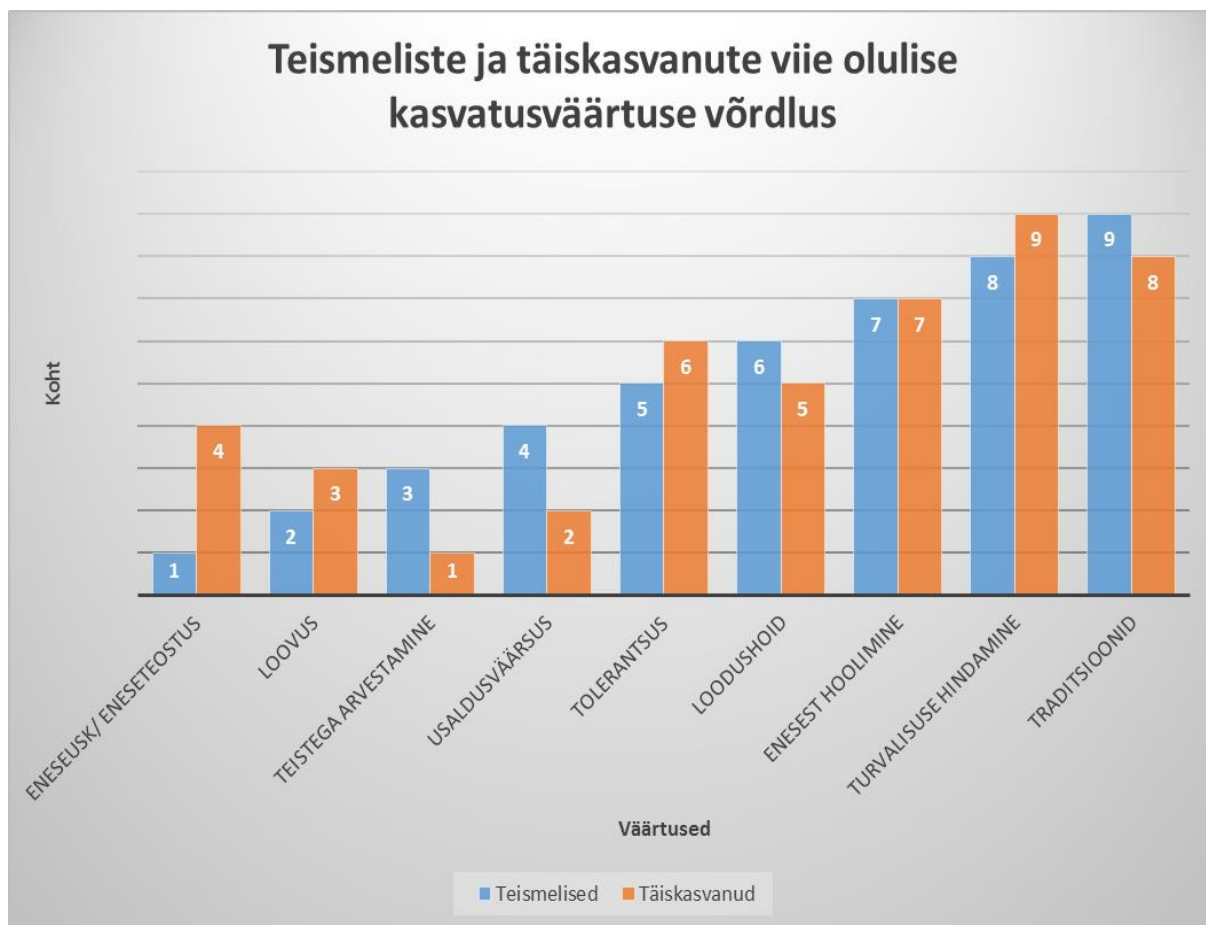
Uurimistulemusest selgub, et teismelised tajuvad peamiselt nende viie väärtuse kujundamist, mida õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad nende endi sõnul kõige enam noorukites kujundavad (vt. diagramm 3). 9. klassi õpilaste poolt tajutavate väärtuste omavaheline võrdlus statistiliselt olulisi erinevusi ei näidanud ($p > 0,05$).

Diagramm 3. Teismeliste poolt tajutavad viis olulist kasvatusväärtust

Küll aga selgub käesolevas uuringus osalenud teismeliste vastuste protsendilisest võrdlusest, et noorukid tajuvad eelkõige enesele orienteeritud väärtuste kujundamist nagu eneseusk/ eneseostus ja loovus. Teistele orienteeritud väärtused nagu teistega arvestamine ja usaldusväärsus, on noorukite tajutud väärtuste hierarhias kolmandal ja neljandal kohal. Seevastu täiskasvanute kasvatusväärtuse kujundamise hierarhias on teistega arvestamine ja usaldusväärsus esimesel ja teisel kohal (vt. diagramm 4). Lisaks näitavad uurimustulemused, et väärtuse eneseusk/ eneseostus kujundamist tajuvad uurimuses osalenud 9. klassi õpilased rohkem koolikeskkonnas kui noorsootöös ($p = 0,01$). Nii loovuse kui ka teistega arvestamise kujundamist tajuvad noorukid peamiselt eesti keele ja kirjanduse tundides ($p = 0,01$) ning õppetöövälistes tegevustes ($p = 0,01$). Usaldusväärse kujunemist tajuvad 9. klassi õpilased peamiselt läbi õppetööväliste tegevuste ($p = 0,01$) ning eesti keele ja kirjanduse tundide ($p = 0,01$). Tolerantsus on uurimuses osalenud teismeliste vastuste põhjal kujunenud peamiselt õppetöövälistes tegevustes osaledes ($p = 0,01$).

Kõige rohkem, 75,2% ($N = 94$) uurimuses osalenud 9. klassi õpilastest, tajuvad väärtuste kujundamist erinevates kooli õppetöövälistes tegevustes osaledes. Kõige vähem, ainult 28,8% ($N = 36$) uurimuses osalenud noorukitest tajuvad väärtuste kujundamist matemaatika tundides osaledes. 16,8% ($N = 21$) 9. klassi õpilastest märkis ankeeti täites, et ei taju väärtuste kujundamist matemaatikatundide tegevustes osaledes.

Diagramm 4. Täiskasvanute poolt kujundavad ja teismeliste poolt tajutavad viis olulist kasvatusväärtust

4. Arutelu ja järeldused

Käesoleva magistritöö eesmärk oli selgitada välja ja võrrelda, milliseid väärtusi tahavad õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad teismelistes kujundada ning kuidas nad seda endi sõnul teevad. Lisaks sooviti teada saada millised on 9. klassi õpilaste väärtuseelistused ja kuidas nad käesolevas uurimuses osalevate täiskasvanute väärtuskasvatust tajuvad.

4.1 Täiskasvanute kasvatusväärtuste ja teismeliste väärtuste erinevused ja sarnasused

Uurimustulemustest selgub, et nii nagu varasemate kasvatusväärtuste uuringute põhjal on leitud ja käesoleva töö autori poolt püsitatud hüpotees väitis, soovivad õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad kujundada teismelistes eelkõige heasoovlikkuse, enesemääratluse ja kõikehaaravusega seotud väärtusi (Daniel et al., 2012; Tulviste & Tamm, 2015). Sellest lähtub, et nende jaoks on oluline kujundada noorukites teistele orienteeritud väärtusi, nagu näiteks

ausus, hoolivus, õiglus, sallivus, vastutustundlikkus, teistega arvestamine ja nendest hoolimine, mis sarnanevad põhikooli riiklikus õppekavas (2014) kajastuvate üldnimlike ja ühiskondlike väärtustega.

Ka viis olulist kasvatusväärtust (teistega arvestamine, usaldus, loovus, eneseusk/ eneseteostus ja loodushoid), mida uurimuses osalenud täiskasvanud endi sõnul teismelistes kujundavad, on Schwartzi järgi peamiselt teistele orienteeritud väärtused. Üheks põhjuseks, miks õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad teismelistes eelkõige teistele orienteeritud väärtusi soovivad kujundada ja miks seda võidakse soodustada, on seotud teismeliste prosotsiaalse käitumisega, mille läbi saavutatakse heatahtlikku käitumist ja teise inimese jaoks seeläbi positiivseid tagajärgi. Läbi teistele orienteeritud väärtuste kujundamise soodustavad täiskasvanud inimestevaheliste heade suhete, empaatia ning seeläbi üksteisest hooliva ühiskonna kujunemist. Veisson ja Kuurme (2014) märgivad, et hoolivus on üks universaalseid väärtusi, mis väljendavad suhtumist nii kaasinimestesse, loodusesse kui ka kultuuri.

Ka teine käesolevas uurimustöös püstitatud hüpotees, et uurimuses osalevate teismeliste jaoks on Schwartzi põhiväärtustest olulised hedonism ja stimulatsioon, leidis kinnitust. Samas oli aga üllatav asjaolu see, et noorukid väärtustavad heasoovlikust stimulatsioonist rohkem, sest mitmete varasemate uurimuste tulemused (Barni et al., 2011; Hofmann-Towflight, 2007; Tulviste & Tamm, 2014) näitavad, et teismelised peavad just hedonismi ja stimulatsiooni olulistemaks väärtuseks kui näiteks heasoovlikust. Uurimustulemused kinnitavad ka, et uurimuses osalevad 9. klassi õpilased tajuvad peamiselt nende väärtuste (eneseusk/ eneseteostus, loovus, teistega arvestamine, usaldusväarsus ja tolerantsus) kujundamist, mida õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad endi sõnul kõige enam teismelistes kujundavad. Alates 1. septembrist 2014 jõustus hetkel kehtiv põhikooli riiklik õppekava, kus pööratakse olulist tähelepanu väärtuskasvatusele tegevusele koolikeskkonnas. Seega võivad käesoleva uurimustöö tulemused viidata sellele, et Põlvamaa üldhariduskoolide III kooliastmes toimuv väärtuskasvatus on olnud efektiivne.

Küll aga on teismeliste väärtushierarhias esimesel ja teisel kohal enesele orienteeritud väärtused (eneseusk/ eneseteostus ja loovus) (vt. diagramm 4). Seevastu õpetajatel, huvijuhtidel ja noorsootöötajatel on esimesel ja teisel kohal teistele orienteeritud (teistega arvestamine ja usaldusväarsus) kasvatusväärtuste kujundamine. Wray-Lake, Syvertsen ja Flanagan (2016) (2016) toovad välja, et noorukid keskenduvad rohkem enesele orienteeritud väärtustele kui teistele orienteeritud väärtustele. Barni et al. (2011) järgi rõhutavad enesele orienteeritud väärtused naudingut, rõõmu, isikliku rahulolu ja valmisolekut uutele kogemustele. Puberteet on identiteedi kujunemise aeg, mille jooksul teismelised uurivad mitmeid erinevaid väärtusi, et

pühenduda lõpuks nendele väärtustele, mis sobivad nende individuaalse identiteediga (Daniel et al., 2012). Jung (2013) märgib, et oluline on tähelepanu pöörata nendele väärtustele, mis aitavad noorukil ühiskonnas toime tulla ja edu saavutada, kuid vaja on mõtiskleda ka selle üle, millised inimesi tahaksime enda ümber rohkem näha.

Kõige ebaolulisemaks peavad uurimuses osalevad täiskasvanud Schwartzi järgi traditsiooni ja võimu kujundamist. Ka teismelistel väärtuste hierarhias asuvad need vastavalt eelviimasel ja viimasel kohal (vt. tabel 4). Võimu vähene väärtustamine võib näidata seda, et käesolevas uurimuses osalenud täiskasvanutele on oluline demokraatlike väärtuste kujundamine. Ka Wray-Lake, Syvertsen ja Flanagan (2016) toovad välja, et mida rohkem tunnevad teismelised seotust demokraatlike põhimõtetega, seda pühendunumalt teenivad nad ka ühiskonda. Traditsiooni vähene väärtustamine võib viidata asjaolule, et üle 50% Eesti elanikkonnast ei pea omaks ühtegi usku. Seda näitavad nii 2011. aastal Eestis läbiviidud rahva ja eluruumide loenduse tulemused kui ka 2015. aastal Saar Poll OÜ poolt läbiviidud uuring „Elust, usust ja usuelust“. Küll aga arvavad viimases uuringus osalenud elanikest 54%, et kirik võiks olla kaasatud riiklikult tähtsate pühade või sündmuste tähistamisel.

4.2 Väärtuskasvatuse erinevused ja sarnasused koolikeskkonnas ja noorsootöös

Käesoleva uurimistöö tulemustest selgub, et peamiselt kujundatakse õpilaste väärtusi läbi ühisürituste ja –tegevuste, teisel kohal on arutelud/ diskussioonid ja kolmandal kohal ise eeskujuks olemine. Huvijuhid ja noorsootöötajad kujundavad teismeliste väärtusi läbi ühisürituste ja -tegevuste. Ka noorukid tajuvad, et osaledes õppetöövälistes ja noorsootöö tegevustes on nad muutunud rohkem teistega arvestamiseks, mille üheks põhjuseks saab olla asjaolu, et ühistegevustes ja -üritustes osaledes tuleb teha teistega koostööd, olla abivalmis, teistega arvestavam ja nii edasi.

Eesti keele ja kirjanduse õpetajad kujundavad õpilaste väärtuseid peamiselt läbi kirjandustekstidega töötamise ning teismelised tajuvad, et osaledes eesti keele ja kirjanduse tundide tegevustes, on nad muutunud rohkem traditsioone järgivamaks, teistega arvestavamaks ja loovamaks. Mürsepp (2014) märgib, et emakeeleõpetuses ei ole enam olulisel kohal faktiteadmised ja reeglid, vaid keskendutakse aina rohkem kommunikatiivsele funktsioonile. Lisaks toob ta välja, et „tänapäevase keeleõpetuse korralduse üheks põhijooneks on taotlus luua suhtlemist toetav õpikeskkond“ (lk 29). Eesti keele ja kirjanduse tundides on palju võimalusi nii tegevuse, sisu kui ka vormi (näiteks sõnavaratöö, loo jutustamine, lausete moodustamine, vanasõnade kasutamine) kaudu väärtusi kujundada (Mürsepp 2014). Võrreldes õpetajate ja huvijuhtidega, peavad noorsootöötajad teismelistes kõige olulisemaks kujundada

enesemääratlust. See võib olla mõjutatud keskkonnast, kus väärtuskasvatus toimub (Barni, et al. 2011). Noorsootöö valdkond pakub teismelisele erinevaid võimalusi, kus ta saab ennast proovile panna, katsetada erinevaid asju ja ebaõnnestumise korral ei ole eksimus numbrilise hindega karistatav. Noorsootöös on olulisel kohal ka kaasamine. See tähendab, et noorsootöötaja peab eelkõige arvestama nooruki soovidega ning seeläbi teda suunama ja toetama (Jung, 2013). Noorsootöös osalemine on teismelisele vabatahtlik ning noorsootöö tegevustes osalemine tuleneb nooruki enda motivatsioonist. Seetõttu on noorsootöös ka väärtuste aktsepteerimine vabatahtlik (Barni et al., 2011) ning isiklikult tähtsatele kogemustele omistab teismeline suurema tähenduse (Jung, 2013). Lisaks väärib siinkohal märkimist ka asjaolu, et nii nagu teadmiste omandamisel, on ka väärtuste omandamisel oluline roll kogemusel ja kogemuse läbi saadud emotsioonil (Tamir et al., 2016). Võib oletada, et noorsootöö läbi saadud kogemustega kaasnevad peamiselt positiivsed emotsioonid, mis läbi on ka noorsootöös kujundatavate väärtuste omaks võtmine tõenäolisem.

Väärtuste kujundamisel tuleks tähelepanu pöörata ka sooliste erinevustele. Barni et al. (2011) märgib, et poisid ja tüdrukud sotsialiseerivad erinevalt ning sugu võib mängida olulist rolli väärtuste aktsepteerimisel. Seetõttu võiks kasvatusinstitutsioonides väärtuskasvatust läbi viies mõelda erinevate meetodite ja tegevuste kasutamisele.

Schwartzi põhiväärtustest on noorsootöötajate jaoks, võrreldes õpetajate ja huvijuhtidega, kõige ebaolulisem konformsuse kujundamine. See võib mõningal määral iseloomustada tänaseid koole, mis on hoolimata läbi viidud uuendustest, endiselt üsna autoritaarsed (Tulviste & Kikas, 2010). Põlvamaa koolides õpetavad peamiselt nõukogude ajal hariduse omandanud õpetajad, kes Tulviste ja Kikas (2010) järgi väärtustavad õpetamisele traditsioonilist lähenemist, rõhutades samaaegselt nõudlikust ning kuulekust.

Lisaks tajuvad käesolevas uurimuses osalevad teismelised kõige vähem väärtuste kujundamist matemaatikatundides osaledes. Ka Lage (2014) toob välja, et väärtuste õpetamist tihti matemaatikatundides ei käsitleta ning on nii lapsevanemaid kui ka õpetajaid, kelle arvates on matemaatika üks väärtusvabamaid õppeaineid., kuigi matemaatika on samasugune kultuuri osa nagu teisedki ainevaldkonnad. Käesoleva töö autor arvab, et võib olla tuleks rohkem pöörata tähelepanu erinevate võimaluste (tegevused, meetodid) tutvustamisele ja kogemuste vahetamisele väärtuste kujundamiseks matemaatika tundides.

Siiski on tähelepanuväärne märkida, et käesolevas uurimuses osalenud teismelised tajuvad väärtuste kujundamist peamiselt koolikeskkonnas. See võib peegeldada seda, et täna Eestis kehtiva põhikooli riikliku õppekava redaktsioon, kus on kirjas põhihariduse alusväärtused ja pööratakse tähelepanu teadlikule väärtuskasvatusele koolikeskkonnas, jõustus

01.09.2014, mil käesolevas uurimuses osalenud 9. klassi õpilased alustasid õpinguid 7. klassis. See tähendab, et tänased Põlvamaa üldhariduskoolide põhikooli lõpetajad on saanud III kooliastmes läbi ainetundide ja seal kasutatavate meetodite planeeritud, süstemaatilist ja järjekindlat väärtuskasvatust.

4.3 Kokkuvõte

Kokkuvõtteks saab öelda, et käesolevas uurimuses osalevad teismelised tajuvad peamiselt nende väärtuste kujundamist ja neid väärtusi, mida õpetajad, huvijuhid ja noorsootöötajad endi sõnul kõige enam teismelistes kujundavad. Täiskasvanute poolt kujundatavad kasvatusväärtused ja teismeliste poolt tajutavad väärtused ning väärtushierarhiad sarnanevad Schwartzi väärtuste teooria ja varasemalt läbiviidud uuringutega. Kõige rohkem tajuvad käesolevas uurimuses osalevad 9. klassi õpilased väärtuste kujundamist läbi kooli õppetööväliste ühistegevuste ja -ürituste. See võib viidata asjaolule, et huvijuhil ja huvitööl koolis on oluline roll nii õpilaste isiklike väärtuste kui ka koolikultuuri kujundamisel. Siinkohal on oluline märkida, et praegu Eestis kehtiva põhikooli riikliku õppekava (2014) järgi on kooli ülesandeks kujundada väärtushoiakuid ja –hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostöömise aluseks ning käesoleva uurimustöö tulemuste põhjal võib ka oletada, et Põlvamaa üldhariduskoolides toimuv väärtuskasvatus on olnud efektiivne. Kõige vähem tajuvad käesolevas uurimuses osalevad teismelised väärtuste kujundamist matemaatikatundides osaledes.

Väärtuskasvatus on oluline, sest noorukid vajavad oma käitumishoiakute ja väärtuste kujundamisel toetust ja motiveerimist (Barni & Danioni, 2016). Tuleb märkida, et igal valdkonnal on väärtuskasvatuseks oma võimalused ja eripärad, kuid väärtuskasvatuse tulemuslikkus sõltub siiski koostööst (Jung, 2013). Käesoleva töö tulemusi tutvustatakse uurimuses osalenud täiskasvanutele ja seejärel toimib arutelu, kuidas väärtuskasvatust koolides ja noortekeskustes veel tõhusamaks muuta.

4.4 Piirangud ja soovitus edaspidiseks

Käesoleva töö piiranguna toon esiteks välja asjaolu, et kõik uurimuses osalenud täiskasvanud ei vastanud avatud küsimustele korrektselt. Mõned vastajad nimetasid avatud küsimuse juures ainult väärtusi, ilma tegevustega. Teised kirjeldasid ainult tegevusi ning kolmandad jätsid üldse küsimuse vastamata. Teise piiranguna toon välja asjaolu, et kõik õpilased ei tagastanud lapsevanema nõusolekulehte. Siinkohal on oluline välja tuua asjaolu, et uurimuses osales ka asenduskodus elavaid lapsi, kellede ametlik eeskostja on kohalik

omavalitsus. Küll aga elavad lapsed peremajades koos kasvatajatega (perevanemad) ning tekkis küsimus, kes annab nõusoleku lapse osalemiseks uuringus. Kas selleks peab olema kohaliku omavalitsuse esindaja nõusolek või piisab kasvataja nõusolekust? Kolmanda piiranguna saab märkida ankeeti paberil. Elektroonilisel kujul ankeet oleks võimaldanud lihtsamini ja vigadeta andmeanalüüsi läbi viia, kuid küsitluse läbiviimine oleks olnud tunduvalt keerulisem (küsitluse vastuste saamiseks oleks kulunud pikemalt aega, maapiirkonna koolides piiratud arvutikasutamise võimalused) ja ankeedi täitjaid oleks võinud vähem olla.

Tulevikus võiks korrata sama uuringut ja uurimistulemuste valiidsuse ja kvaliteedi tõstmiseks võiks õpilaste ankeedis (LISA 2) näiteks viienda küsimuse, mis on kooli õppetööväliste tegevuste läbi kujunenud väärtuste kohta, tõsta üheksandaks küsimuseks ja üheksanda küsimuse, mis on matemaatikatundide tegevuste läbi kujunenud väärtuste kohta, viiendaks küsimuseks. Samuti võiks läbi viia longituud uuringu, et uurida, kuidas kujunevad ja millised on 9. klassi õpilaste väärtuseelistused nendel lastel, kel täna on võimalus juba koolieelsetes lasteasutustes osa saada programmist „Kiusamisest vaba lasteaed ja kool“.

5. Tänuõnad

Täna kõiki, kes on aidanud kaasa käesoleva uurimustöö valmimisele. Kõige olulisema panuse selleks on andnud minu juhendaja Anni Tamm, kellele läheb minu suurim ja eriline tänu abi, nõuannete, kannatlikkuse ja heasoovlikkuse eest.

Täna ka kõigi Põlvamaa üldhariduskoolide direktoreid meeldiva koostöö eest uurimuse läbiviimisele kaasa aitamisest ning uurimuses osalenud eesti keele ja kirjanduse õpetajaid, matemaatikaõpetajaid, huvijuhte, 9. klasside õpilasi ning Põlvamaa avatud noortekeskuste noorsootöötajaid.

6. Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Tartus, 19.05.2017

7. Kasutatud kirjandus

- Aavik, A., & Aavik, T. (2012). Personal values and self – reported child – rearing activities of Estonian and Russian parents in Estonia. *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences*, 16, 63–76.
- Barni, D., Ranieri, S., Scabini, E., & Rosnati, R. 2011. Value transmission in the family: do adolescents accept the values their parents want to transmit?. *Journal of Moral Education*, 40, 105–121.
- Barni, D., & Danioni, F. (2016). Adolescents' basic personal values and sense of coherence. *Personality and Individual Differences*, 102, 46–50.
- Batueva, V., Karu, M., Kirss, L., Pihor, K., Talur, P., Rämmer, A. & Turk, P. (2012). *Noorteseire aastaraamat 2011: Noored ja noorsootöö*. Külastatud aadressil http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/41055/Noored_Noorteseire_Noorsoo.pdf?sequence=1&isAllowed=y (03.05.2017).
- Benish-Weisman, M., Levy, S., & Knafo, A. (2013). Parents Differentiate Between Their Personal Values and Their Socialization Values: The Role of Adolescents' Values. *Journal of Research on Adolescence*, 23, 614–620.
- Daniel, E., Benish-Weisman, M., Knafo, A., Boehnke, K., Schiefer, D., & Möllering, A. 2012. Value Differentiation in Adolescence: The Role of Age and Cultural Complexity. *Child Development*, 83, 322–336.
- Daniel, E., Fortuna, K., Thrun, S. K., Cioban, S., & Knafo, A. (2013). Brief report: Early adolescents' value development at war time. *Journal of Adolescence*, 36, 651–655.
- Direktori, õppealajuhataja, õpetajate ja tugispetsialistide kvalifikatsiooninõuded* (2013). Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/130082013005> (10.01.2017).
- Döring, A. K., & Hillbrink, A. (2015). Brief report: Into the wild? How a film can change adolescents' values. *Journal of Adolescence*, 40, 78–82.
- Eesti hariduse viis väljakutset. Eesti haridusstrateegia 2012-2020 taustmaterjal* (2011). Külastatud aadressil <http://www.haridusfoorum.ee/images/stories/haridusstrateegia/eesti-haridusstrateegia-2012-2020-taustmaterjal.pdf> (26.04.2017).
- Elust, usust ja usuelust* (2015). Külastatud aadressil http://saarpoll.ee/UserFiles/File/Elus,%20usust%20ja%20usuelust_2015_ESITLUS_FINAL.pdf (03.05.2017).
- Hofmann-Towfigh, N. (2007). Do students' values change in different types of schools? *Journal of Moral Education*, 36, 453–473.

- Holden, G. W. (1995). Parental attitudes toward childrearing. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting*, 3, 359–392. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Jung, N. (2013). Noorsootöö kui väärtuskasvatus. M. Sutrop (Koost), *Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus* (lk 320–338). Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Kraav, I. (2013). Õpetaja väärtuskasvatjana. M. Sutrop (Koost), *Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus* (lk 282–288). Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Kuurme, T. (2011). Väärtusparadoksides, väärtusvalikutest ja väärtusvõimalustest erinevate pedagoogiliste kontseptsioonide näitel. Tiiu. Kuurme (Koost ja Toim), *Kõneldud ja elatud väärtused erinevates pedagoogilistes kultuurides* (lk 71–103). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kasvatusteaduste instituut.
- Kõiv, K. (2005). *Inimeseõpetuse mõisted 7. – 9. klassile. Eesti – vene – eesti sõnastik*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Lage, M. (2014). Väärtuskasvatus ja matemaatiliste oskuste arendamine. M. Veisson (Koost), *Väärtused koolieelses eas. Väärtuskasvatus lasteaias* (lk 43–56). Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste instituut.
- Laste ja noorte osalus ja kaasamine koolis, 2014*. Külastatud aadressil <http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/48163/Laste%20ja%20noorte%20osalus%20ja%20kaasamine%20koolis.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (03.05.2017).
- Mangs, K., & Martell. (2000). *Psühhoanalüütiline arengukäsitlus 0 – 20 eluaastani*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Murakas, R. (Toim). (2010). *Eesti noorsootöötaja, tema pädevused ja koolitusvajadused: kokkuvõtte uuringutulemustest*. Tartu: Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.
- Müürsepp, M. (2014). Väärtuste kujundamine keele ja kõne õpetamise ja lastekirjanduse kaudu. M. Veisson (Koost), *Väärtused koolieelses eas. Väärtuskasvatus lasteaias* (lk 27–42). Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste instituut.
- Neeme, M. (2011). Väärtuskasvatus toimib läbi (kooli)elupraktika. Tiiu. Kuurme (Koost ja Toim), *Kõneldud ja elatud väärtused erinevates pedagoogilistes kultuurides* (lk 142–160). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kasvatusteaduste instituut.
- Noorsootöötaja kutsestandard* (2015). Külastatud aadressil https://www.entk.ee/sites/default/files/63933_EestiNoorsotoo_EST_2015.pdf (10.01.2017).
- Noorsootöös osalevate noorte rahulolu noorsootöoga* (2015). Külastatud aadressil

- https://hm.ee/sites/default/files/2015_aastal_noorsootoos_osalenud_noorte_rahulolu_noorsootooga_0.pdf (03.05.2017).
- Noorsootöö seadus* (2016). Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/NTS> (10.01.2017).
- Noortekeskuste Hea Tava (2013). Külastatud aadressil: <http://ank.ee/wp-content/uploads/2017/02/Noortekeskuste-Hea-Tava.pdf> (03.05.2017).
- Otsatalo, P. (2015). *Väärtuste seos soolise võrdõigusega I. jalaväebrigaadi näitel*. Publitseerimata magistritöö. Sisekaitseakadeemia, Sisejulgeoleku instituut.
- Paabort, H. (2013). Noorsootöö noortekeskuses. Marit Valge (Toim), *Noorsootöö õpik* (lk 178–193). Tallinn: SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo.
- Paciello, M., Fida, R., Tramontano, C., Cole, E., & Cernigliam L. (2013). Moral dilemma in adolescence: The role of values, prosocial moral reasoning and moral disengagement in helping decision making. *European Journal of Developmental Psychology*, 2, 190 – 205.
- Pöder, M., Sutrop, M., & Valk, P. (koost). (2009). *Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik*. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus* (2016). Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/116062016008> (10.01.2017).
- Põhikooli riiklik õppekava* (2014). Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020> (10.01.2017).
- Rahva ja eluruumide loendus* (2011). Külastatud aadressil <http://www.stat.ee/pressiteade-2013-050?highlight=religioon> (03.05.2017).
- Reitav, U. (2013). Noorsootöö koolis. Marit Valge (Toim), *Noorsootöö õpik* (lk 213–231). Tallinn: SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo.
- Rämmer, A. (2009). Eesti koolinoorte väärtused. M. Sutrop, P. Valk, & K. Velbaum (Koost), *Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis* (lk 83–117). Tartu: AS Pakett.
- Saar, J. (2014). *XXI sajandi väljakutse: tsivilisatsioonid, kultuurid, väärtused*. Tallinn: Hea raamat.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, 25, 1 – 65. San Diego: Academic Press.
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., & Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different

- method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 519-542.
- Smith, P. K., Cowie, H., & Blades, M. (2008). *Laste arengu mõistmine. Neljas väljaanne*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Sutrop, M., Harro-Loit, H., & Jung, N. (2013). Kooli väärtusarenduse hindamismudel. M. Sutrop (Koost), *Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus* (lk 199–215). Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Sutrop, M. (2013). Otsides väärtuspõhise kooli võtit – Eesti kogemus. M. Sutrop (Koost), *Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus* (lk 15–40). Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Sutrop, M. (2014). Saatesõna. M. Veisson (Koost), *Väärtused koolieelses eas. Väärtuskasvatus lasteaias* (lk 5–8). Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste instituut.
- Tamir, M., Cieciuch, J., Torres, C., Dzokoto, V., Schwartz, S. H., Riediger, M., Scollon, C., Zhou, X., & Vishkin, A. (2016). Desired Emotions Across Cultures: A Value-Based Account. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111, 67–82.
- Tulviste, T., & Kikas, E. (2010). Qualities to be developed in Estonian children at home and at school. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 31, 315–321.
- Tulviste, T. & Tamm, A. (2014). Brief report: Value Priorities of Early Adolescents. *Journal of Adolescence*, 37, 525–529.
- Tulviste, T. & Tamm, A. (2015). Väärtuspädevuse iseärasused ja arengu toetamine. E. Kikas, & A. Toomela (Toim), *Õppimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine* (lk 75–88). Eesti Ülikoolide Kirjastus OÜ.
- Vanem, L. (2014). *Noorsootöö vajalikkus, sellest eemalejäämise põhjused ja tagajärjed Kuressaare linna näitel*. Publitseerimata lõputöö. Tartu Ülikool, Pärnu kolledž.
- Vasama, J. (2013). Soome väärtuskasvatus – kodus, koolis ja ühiskonnas. M. Sutrop (Koost), *Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus* (lk 41–47). Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Veisson, M., & Kuurme, T. (2014). Ülevaade väärtustest, väärtuskasvatused ja moraalist. M. Veisson (Koost), *Väärtused koolieelses eas. Väärtuskasvatus lasteaias* (lk 9–25). Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste instituut.
- Wray-Lake, L., Syvertsen, A. K., Flanagan, C. A. (2016). Developmental Change in Social Responsibility During Adolescence: An Ecological Perspective. *Developmental Psychology*, 52, 30–142.

8. Lisad

LISA 1

ANKEET

Palun märgi ristiga (X):

1. SUGU:

Naine Mees

2. Sinu VANUS:

Palun märgi ristiga (X):

3. AMET:

Noorsootõtaja avatud noortekeskuses

Huvijuht

Eesti keele ja kirjanduse õpetaja

Matemaatikaõpetaja

4. HARIDUSTASE:

Põhiharidus

Keskharidus

Keskeriharidus

Kutseharidus

Kõrgharidus

5. Palun täpsusta ERIALA:

.....

6. Palun kirjuta LÕPETAMISE AASTA:

.....

7. „Schwartzi Väärtuste Portreeküsimustik“

8. Palun too välja 5 kõige olulisemat väärtust, mida Sa teismelistes arendada püüad ja palun kirjelda, mil moel (tegevused, meetodikad jne) Sa neid väärtusi arendad?

.....
.....
.....
.....
.....

Täna koostöö ja vastuste eest!

LISA 2

ANKEET

Palun märgi ristiga (X):

1. SUGU:

Naine Mees

2. Sinu VANUS:

Palun märgi ristiga (X):

3. KOOLI ASUKOHT (valla täpsusega), KUS ÕPID:

Põlva vald

Räpina vald

Värska vald

Mikitamäe vald

Orava vald

Mooste vald

Ahja vald

Vastse – Kuuste vald

Kõllest vald

Valgjärve vald

Kanepi vald

Laheda vald

Veriora vald

4. „Schwartzi Väärtuste Portreeküsimustik“
5. Võttes osa erinevatest kooli õppetöövälisest tegevusest (nt ühisüritused: kooliaasta ava- ja lõpuaktus, jõulupidu, lisaks heategevus-, loodus- ja rahvusvahelised projektid, matkad stiilipäevad, aine- ja tegevusnädalad) tunnen, et olen muutunud:

PALUN MÄRGI RISTIGA	(X)
iseseisvamaks	
enesekindlamaks	
ettevõtlikumaks	
julgemaks	
püüdlikumaks	
kohusetundlikumaks	
loovamaks	
uudishimulikumaks	
enesest hoolivamaks	
teistest hoolivamaks	
rohkem teistega arvestavamaks	
rohkem teistega koostööd tegevamaks	
oma vanemaid ja pere hoidvamaks	
vanemaid inimesi austavamaks	
abivalmimaks	
viisakamaks	
ausamaks	
usaldusväärsemaks	
õiglasemaks	
sallivamaks	
tervislikke eluviise järgivamaks	
turvalisust kõrgemalt hindavamaks	
traditsioone järgivamaks	
loodust hoidvamaks	
ei taju, et olen muutunud	
muu (palun täpsustada):	

6. Palun märki ristiga (X)

KÜLASTAN AVATUD NOORTEKESKUST:

1 – 2 korda nädalas

3 – 5 korda nädalas

Ei külasta üldse (Palun liigu edasi järgmise, 8. küsimuse juurde.)

7. Võttes osa erinevatest avatud noortekeskuse tegevustest (nt maakondlikud ühisüritused, koolitused, väljasõidud, arteluringid ja diskussioonid, matkad, teemapäevad, lauamängude mängimine, draamaring, foorumteater, vabatahtlik tegevus kogukonna heaks) tunnen, et olen muutunud:

PALUN MÄRGI RISTIGA	(X)
iseseisvamaks	
enesekindlamaks	
ettevõtlikumaks	
julgemaks	
püüdlikumaks	
kohusetundlikumaks	
loovamaks	
uudishimulikumaks	
enesest hoolivamaks	
teistest hoolivamaks	
rohkem teistega arvestavamaks	
rohkem teistega koostööd tegevamaks	
oma vanemaid ja pere hoidvamaks	
vanemaid inimesi austavamaks	
abivalmimaks	
viisakamaks	
ausamaks	
usaldusväärsemaks	
õiglasemaks	
sallivamaks	
tervislikke eluviise järgivamaks	
turvalisust kõrgemalt hindavamaks	
traditsioone järgivamaks	
loodust hoidvamaks	
ei taju, et olen muutunud	
muu (palun täpsusta):	

8. Võttes osa eesti keele ja kirjanduse tundide õppeprotsessi tegevustest (nt loovülesannete kirjutamine, kirjandusteoste lugemine ja analüüs, arutelud erinevatel teemadel, rühmatööd, rollimängud) tunnen, et olen muutunud:

PALUN MÄRGI RISTIGA	(X)
iseseisvamaks	
enesekindlamaks	
ettevõtlikumaks	

julgemaks	
püüdlikumaks	
kohusetundlikumaks	
loovamaks	
uudishimulikumaks	
enesest hoolivamaks	
teistest hoolivamaks	
rohkem teistega arvestavamaks	
rohkem teistega koostööd tegevamaks	
oma vanemaid ja pere hoidvamaks	
vanemaid inimesi austavamaks	
abivalmimaks	
viisakamaks	
ausamaks	
usaldusväärsemaks	
õiglasemaks	
sallivamaks	
tervislikke eluviise järgivamaks	
turvalisust kõrgemalt hindavamaks	
traditsioone järgivamaks	
loodust hoidvamaks	
ei taju, et olen muutunud	
muu (palun täpsusta):	

9. Võttes osa matemaatika tundide õppeprotsessi tegevustest (nt sõnaliste ülesannete lahendamine, rühmatööd, ülesannete arutelud, vigade analüüs) tunnen, et olen muutunud:

PALUN MÄRGI RISTIGA	(X)
iseseisvamaks	
enesekindlamaks	
ettevõtlikumaks	
julgemaks	
püüdlikumaks	
kohusetundlikumaks	
loovamaks	
uudishimulikumaks	
enesest hoolivamaks	
teistest hoolivamaks	
rohkem teistega arvestavamaks	
rohkem teistega koostööd tegevamaks	

oma vanemaid ja pere hoidvamaks	
vanemaid inimesi austavamaks	
abivalmimaks	
viisakamaks	
ausamaks	
usaldusväärsemaks	
õiglasemaks	
sallivamaks	
tervislikke eluviise järgivamaks	
turvalisust kõrgemalt hindavamaks	
traditsioone järgivamaks	
loodust hoidvamaks	
ei taju, et olen muutunud	
muu (palun täpsustada):	

Täna koostöö ja vastuste eest!